

*Mentální programování jako průvodní jev nového sektářství **

Prokop Remesř

Bývá prý zvykem ve Spojených státech, že reportéři různých televizních společností čas od času navštěvují známé sektářské komunity a jednotlivým členům kladou před kamerami provokativní otázku, zda si myslí, že mají vymyté mozky. Ti lidé se prý obyčejně smějí a říkají: „Samozřejmě nikoliv. To je směšné.“ Směšná je ale především otázka, kterou reportéři kladou. Bylo by jistě absurdní očekávat kladnou odpověď od někoho, kdo se skutečně nachází ve stavu programované mysli.

Když někdy vystupuji před širším auditiem, ptám se posluchačů, zda by dokázali poznat, že se nacházejí ve stavu programovaného myšlení. Po určitém váhání většinou většina uzná, že pokud se někdo nachází v takové situaci, je pro něj nemožné rozpoznat skutečnost mentálního programování bez pomoci ostatních lidí. A i tak musí mít velice přesné porozumění tomu, co to mentální programování je.

I když destruktivní kulty (respektive sekty) mohou být popisovány z nej-různějších hledisek, myslím si, že z hlediska psychologie náboženství jim nejlépe porozumíme, když je chápeme jako informační „virózy“, které narušují individuální identitu člověka. Identita je komplexní psychologický fenomén, který je tvořen určitými stabilními systémy emocí, chování a přesvědčení, stabilními paměťovými systémy a specifickými algoritmy myšlení, které dohromady utvářejí jednotný relativně stálý vzorec. Pod vlivem informačních „virů“ – tedy balíků vysoce agresivních informací pohybujících se v komunikačním prostředí – bývá často původní identita lidského Já nahrazena identitou novou, identitou programovanou zvenčí, identitou, kterou by si často člověk pro sebe nikdy svobodně nevybral.

Většina z nás se jistě zcela upřímně domnívá, že jsme jedinci, jimž je ponecháno na vůli, aby mysleli, cítili, jednali, jak se nám zlíbí. Každý z nás je jistě přesvědčen, že on je „on“ a že jeho myšlenky, city a přání jsou „jeho“. To se zdá být tak samozřejmé, že většina z nás o tom nikdy v životě zásadně nezapochybuje. Přesto – i když jsou mezi námi takoví lidé – je tato víra

* Studie byla přednesena jako referát na konferenci *Nová religiozita jako religionistický problém* pořádané Českou společností pro studium náboženství a Ústavem religionistiky FF MU v Brně dne 8. října 1993. Za rozhodující inspiraci při vzniku této přednášky autor děkuje Erichu Frommovi a jeho knize *Strach ze svobody* (Praha: Naše vojsko 1993).

zhusta iluzí, která je o to větším nebezpečím, že blokuje odstranění podmínek zodpovědných za daný stav věcí.

Uznávám, že toto mé tvrzení je provokativní, možná překvapivé, rozhodně podivné. Mentální programování je však specifikem většiny nově vznikajících religiózních kultů, proto považuji za důležité tuto otázku důkladně rozbrat. Zkrátka, chtěl bych se v této přednášce pokusit ukázat, jak je možné navozovat city, myšlenky a volní rozhodnutí zvenčí a přece je zakoušet subjektivně jako své vlastní, a jak relativně snadno mohou být naše vlastní city a myšlenky potlačeny do té míry, že přestávají být částí našeho vlastního Já.

Experimentální zkušenost

Začněme s rozбором významu zkušenosti, která je vyjádřena slovy „cítím“, „myslím“, „chci“. To se zdá být jasnou a nedvojsmyslnou výpovědí. Otázkou pro většinu z nás je spíš to, zda to, co myslím, je správné nebo falešné, a nikoliv zda ten, kdo myslí, jsem nebo nejsem já. Konkrétní experimentální situace nám však hned ukáže, že odpověď na tuto otázku není bezpodmínečně taková, jak jsme se domnívali. Sledujme následující experiment s hypnózou.

Je zde klient, kterého hypnotizér uvede do hypnotického spánku. Vsugeruje mu, že po probuzení z hypnotického spánku neuvidí osobu A, která se v té době nachází také v místnosti. Hypnotizér dá klientovi sugesci, že projeví přání přečíst část textu z knihy, která leží na stole a na jejíchž stránkách má osoba A položenu svoji ruku tak, že znemožňuje její čtení. Protože klient bude přesvědčen, že nemožnost čtení je způsobena jeho oční vadou (hypnotizovaný přece přijal sugesci, že osobu A nebude vidět), začne hledat brýle. Nenajde je a bude si myslet, že mu je ukradl během hypnotického spánku sám hypnotizér, což ho velmi rozesmutní.

Co se stane?

Klient se probudí a po krátké konverzaci řekne: „Co čtete zajímavého? Mohu se podívat do knihy na Vašem stole?“. Rozpačitě se snaží slabikovat text, mne si oči, rozhlíží se a začne něco hledat po kapsách. Nato se obrátí na hypnotizéra a s výčitkou v hlase ho obviní, že mu vzal brýle. Je stále smutnější a smutnější, hlas se mu láme, hovoří o svém zklamání a uvádí celou řadu racionalizací, které mají potvrdit hodnověrnost jeho výčitek. Nic z toho ovšem není pravda a klient by na něco takového před tím nikdy nepomyslel. Nakonec se mu hlas zlomí docela, klient se rozpláče, hledá kapesník, smrká, utírá si oči.

A nyní si představme, že do místnosti vstoupí další osoba. Ta ani trochu nezapochybuje o tom, že to, co klient hovoří, je skutečně „jeho“ přesvědčení. Její jedinou otázkou bude, zda obvinění hypnotizéra z krádeže brýlí odpovídá skutečným faktům nebo ne. Své úsilí začne upínat k objektivizaci obou výpovědí, k vážení faktů, hledání logických rozporů, což ji posléze přivede

ke zcela nereálnému postoji k problému. Vždyť my, kteří jsme byli svědky celé procedury, prostě víme, že to, co klient cítí, myslí a chce, nejsou „jeho“ myšlenky, city a rozhodnutí, ale jsou to cizí elementy, které informačně znečistily jeho psychiku. A každý pokus o „objektivizaci“ těchto informací je falešnou cestou a zamlžováním skutečného stavu věci.

Co dokazuje tento experiment? Dokazuje, že můžeme mít myšlenky, city, přání a dokonce i smyslové vjemy, které subjektivně pociťujeme jako své vlastní a prožíváme je, i když do nás byly vloženy zvenčí působením jiné osoby. Dokonce i naše následné racionalizace jsou „naše“ jen ve formálním smyslu. Ačkoliv mohou dodržovat objektivní zásady logiky a správného myšlení, ba dokonce mohou uvádět jasné důvody pro naše přesvědčení, my přesto víme, že podezření bylo napřed a racionalizující úvahy byly vymyšleny nikoliv proto, aby pomohly odhalit pravdu, ale aby tato podezření učinily důvěryhodnými.

Hypnotický experiment nám ukazuje, že je možné, aby člověk byl přesvědčen o spontánnosti svých duševních procesů, i když vlastně vyplývají z vlivu osoby jiné, než je on sám. S těmito jevy se však setkáváme i mimo rámec hypnotické sugesce.

Nejdříve se podíváme na rozdíl mezi pravým myšlením a programovaným pseudomyšlením. Předpokládejme, že se ptáme dvou vzdělaných obyvatel této republiky a ptáme se je, co si myslí o určité politické otázce. První chápe, že situace je složitá a tak jen odpoví: „Je to velice komplikované, každé strany uvádějí své důvody, na nichž skutečně něco je. Nedovedu to jednoznačně posoudit“.

Druhý muž, jehož se zeptáme, je však přesvědčen, že toho zná o politice hodně a má pocit, že musí mít odpověď na každou otázku. Na chvilku se zamyslí a pak vysloví „své“ mínění. A my zjistíme, že toho „jeho“ mínění je ve skutečnosti zcela totožné s míněním jeho oblíbeného deníku, který čte. Tento člověk nám podá hlubokou analýzu situace, v níž zdůvodní, že situace je přesně taková, jak ji popisuje, a navíc je přesvědčen, že to, co říká, je výsledek jeho vlastního myšlení. Jeho chování působí jako chování znalce, i když při bližším pohledu se vyjeví, že názor pouze převzal. On totiž jiné noviny, než ty „své“, vlastně ani nečte, protože jejich názory považuje předem za čistou propagandu. Protože však musí mít pocit, že jeho mínění je skutečně „jeho“, zapomene, že pouze opakuje mínění nějaké autority, a je přesvědčen, že k tomuto mínění dospěl svým vlastním myšlením. Ve skutečnosti to je často tak, že čím více je toto „jeho“ mínění míněním někoho jiného, tím je mu dražší a tím více je ochoten jít za ně do boje až za roztrhání těla.

Důležité je ovšem vědět, že i pseudomyšlení může být logické, podloženo racionálními argumenty, ba může být i pravdivé. My nemůžeme vědět, zda máme co činit s tvořivým myšlením nebo následnou racionalizací, pokud nepřihlídneme k psychologickým podnětům probíhajícím v daném člověku. Myšlenka, která je výsledkem aktivního myšlení, si nikdy nečiní nárok na

absolutnost a vždy chápe opodstatněnost jiných pohledů. Pod tlakem argumentů je ochotna k revizi a ke změně. Ne tak racionalizace, která si činí apriorní nárok na pravdu, a je jen sebeutvrzováním v černobílém vidění světa a ve vlastních emocionálních předpojatostech.

Co platí o myšlení, platí i o naší svobodné vůli. Většina lidí je přesvědčena, že vyjma otevřených případů zevního násilí jsou jejich rozhodnutí „jejich“ rozhodnutími, a chtějí-li něco, chtějí to skutečně „oni“. To však je další z velkých iluzí, které o sobě máme. Velký počet našich rozhodnutí, která zažíváme jako svobodná, nejsou ve skutečnosti našimi rozhodnutími, ale jsou nám vsugerovány zvenčí.

Zřetelné je to především v oblasti reklamy. Jako každý typ sugescí i reklama se snaží nejprve na své objekty udělat silný emocionální dojem, aby si je pak mohla na rozumové úrovni přizpůsobit. Užívá k tomu nepřeborného množství prostředků: stálé opakování téže reklamní formule, potěšení ze vtipnosti reklamního klipu či sexuální přitažlivosti krásné dívky v něm, vzbuzování vidin šťastných sluncem prozářených chvil (pokud přijmeme nabídku reklamního sloganu), či nahánění strachu z nenadálých katastrof (pokud bychom jeho nabádání ignorovali). Všechny tyto metody jsou bytostně iracionální. Sugerují, že zákazník dané zboží nejen musí mít, ale že ho vlastně „chce“ mít. Záludnost takové manipulace je v tom, že zákazníkovi často lichotí a apeluje na jeho kritický úsudek, i když to nemá přímou souvislost s potřebností či kvalitou daného zboží. To ovšem zákazník neví, neboť veškeré reklamní úsilí směřuje k potlačení kritických schopností zákazníka a k jejich nahrazení uspokojením z denního snění. Takže i tato předstírání jsou pouhou metodou usilující otupit pochybnosti jedince, aby se považoval za autonomní osobnost, která se rozhoduje nezávisle a sama, i když za něj ve skutečnosti rozhodují jiní.

Konečně stejně jako při myšlení a volních rozhodováních musíme i při cítění rozlišovat ryzí cit, který vychází od nás samých, od pseudocitu, který je prostředkem k potlačení skutečného Já. Zvolme si dobře známý příklad z naší nedávné historie, který je typický pro klamný rys lidských citů ve styku s autoritativní mocí.

Mám na mysli statisíce občanů účastnících se každoročně radostného jásání při oslavách 1. máje. Ti lidé nehráli komedii, jak bychom mohli mít dnes tendenci si myslet, jejich veselí, smích a radost byly v jistém smyslu nefalšované. Ti lidé jen propadli úzkosti, že budou sami, když se neztotožní s rolí všeobecného štěstí, jež se jim předehrávala na tribunách a jež je zdánlivě (prostřednictvím účinných masově sdělovacích prostředků) obklopovala.

Vrcholným úspěchem masového programování emocí a citů v minulém režimu byla v tomto ohledu kampaň na odsouzení úvodního prohlášení Charty 77. Většina z nás si pamatuje na ony statisíce rozhořčených občanů, kteří projevovali „spontánní“ hněv na autory textu, který nikdo z nich ani v nejmenším neznal. Sám objekt odsouzení – text Charty 77 – nebyl reži-

mem nikdy zveřejněn. Charakteristický byl způsob argumentace: Vy, prostí občané této země, nepotřebujete znát, co se tam píše, vám stačí, že to vědí na Ústředním výboru KSC; vám stačí znát jejich úsudek, abyste si mohli udělat o věci správný názor.

A skutečně, sama informace o rozhořčení představitelů státní a stranické moci – jistě nepředstíraném – dokázala naprogramovat emoční ladění statisíců občanů této země na dobu mnoha let. Jak zkušenost ukazuje, není účinnějšího a zároveň nebezpečnějšího prostředku k programování emocí a citů než je „empatie“ v takovémto mocenském (v psychoanalytické terminologii „sadosomochistickým“) vztahu.

Není těžké domyslet, že náhražky opravdového myšlení, chtění a cítění mohou vést nakonec k tomu, že opravdové Já je nahrazeno pseudo-Já. Pseudo-Já je jen zástupcem představovaným algoritmem psychického života, jaký se od člověka očekává. Člověk pak může hrát mnoho rolí a být subjektivně přesvědčen, že je v každé roli „on“. Přesto však přehrává pouhý arteficiální program, který byl do něj vložen informačním „virem“, jenž ve skutečnosti není jeho.

Autoritativní charakter

Chtěl bych nyní přikročit k výkladu o psychologickém významu svobody a totality v životě členů sektářských komunit, neboť mám za to, že pouze psychologie, která pracuje s koncepcí nevědomých sil, může proniknout do matoucích racionalizací, s nimiž se v této souvislosti setkáváme. Mnohé zdánlivě neřešitelné problémy najednou zmizí, vzdáme-li se představy, že motivy, o nichž si lidé *myslí*, že je motivují, jsou nezbytně tytéž, které je ve skutečnosti nutí jednat, myslet a prožívat právě tak, jak to činí.

Je všeobecně uznávanou skutečností, že základním mechanismem úniku před úzkostí a osamělostí – které jsou dnes tak specifické a všeobecné – je tendence vzdát se nezávislosti vlastního individuálního Já, sloučit je s něčím nebo někým mimo sebe sama, a tak získat sílu, která vlastnímu Já chybí. Tím že se člověk stane součástí nějaké moci, kterou pociťuje jako neotřesitelně silnou, zažívá podíl na její slávě, síle a nepomíjivosti. Člověk jí vydá své Já, zřekne se individuální autonomie a vzdá se svobody. Získá však novou jistotu a novou hrdost svou účastí na moci, jíž se podřizuje. Získává tedy jistotu proti trýznivým nejistotám.

Výraznější formy tohoto psychického mechanismu nacházíme v pokusech o podřízení nebo ovládnutí, nebo – jak bychom se spíše vyjádřili – masochistických a sadistických snahách, jak se s nimi setkáváme v různých stupních u normálních osob. Protože však pojem „sadistický“ a „masochistický“ je většinou spojen s představou sexuální deviace, dávám místo těchto pojmů přednost pojmu „autoritářský“. Toto terminologické užití je zcela oprávněné, protože sadosomochistického člověka charakterizuje vždy jeho specifický postoj k autoritě. Miluje autoritu a má sklon se jí podřídít. Sou-

časně však chce být autoritou sám a podřídít si druhé. V jednom případě rozpouští sám sebe ve vnější moci a ztrácí sám sebe. Ve druhém případě rozšíří sebe tím, že si osvojí jinou bytost a získává sílu, kterou jako osamocené Já postrádá.

Charakteristickým rysem autoritativního charakteru je specifické fungování systému kontroly volních, emočních a kognitivních procesů člověka. Tento systém, nazývaný v anglosaské literatuře jako „belief-disbelief system“ (do češtiny překládaný nejčastěji jako „systém přesvědčení a odmítání“) má v psychice jedince v zásadě dvojí funkci: Primárně kreslí objektivní obraz světa a umožňuje člověku porozumět tomuto světu tak, aby se rozhodoval v závislosti na vlastních hodnotách informací, jichž se mu z vnějšího světa dostává. Druhotně – tím že kreslí smysluplnou mapu reality – působí i jako obranná síť proti úzkosti. Skrze něj se totiž filtrují ohrožující informace a zneškodňují se ty, které by mohly narušit „smysluplnost“ reality tak, jak ji Já člověka chápe.

Tuto dvojí funkci systému přesvědčení a odmítání bych chtěl ilustrovat na příkladu z náboženské oblasti. Předpokládejme, že máme člověka prohlašujícího se za nevěrce, který se setká tváří v tvář s případem nevysvětlitelného uzdravení. Jeho reakce na tuto výzvu může být v zásadě dvojí: buď si řekne, že událost, s níž se setkal, je v rámci jeho stávajícího systému přesvědčení nevysvětlitelná a je tedy nutno dosavadní systém přesvědčení přehodnotit, případně ho opustit a vybudovat si systém nový s touto novou zkušeností slučitelný. Nebo si jednoduše řekne, že ona událost je nekompatibilní s jeho dosavadním systémem přesvědčení, tudíž je „nesmyslná“ a jako taková musí být z vědomí vytlačena. Vidíme, že v prvním případě funguje kontrolní systém přesvědčení a odmítání jako nástroj poznání, v druhém případě jako systém intrapsychických obran proti nejistotě a úzkosti.

Autoritářský charakter akcentuje druhou – obrannou – funkci systému kontroly přesvědčení. Autoritářská mysl je myslí uzavřenou, která ze strachu před vším novým je myslí pasivní, a je-li ponechána sama o sobě, nedokáže integrovat nové informace do nového systému přesvědčení. Tato mysl potřebuje autoritu, s níž by se mohla ztotožnit v názorech, postojích a přesvědčeních. Podstatnou informací je pro něj odpověď na otázku „Kdo to říká?“, nikoliv „Co se říká?“, a je pro něj v zásadě nemožné rozlišovat informace jako takové od informací o zdroji a zhodnocovat je odděleně od sebe.

Důležité je si uvědomit, že kognitivní systém autoritářského charakteru představuje v podstatě soubor psychoanalytických obranných mechanismů k zařtitění zranitelné mysli a není tedy fakticky nástrojem poznání. Proto snese četné logické kontradikce a irelevance, snese i slepou víru, že řešení případných kontradikcí „musí“ existovat. Je charakterizován pevností a neměnností přesvědčení, což může někdy paradoxně korespondovat až s příliš snadnými a zásadními změnami těchto přesvědčení, neboť to, na čem skutečně záleží, není objektivní bezrozpornost systému přesvědčení, ale počí-

nání autority. Závislost na autoritě je absolutní a všeobecná a člověk autoritářského charakteru je téměř vždy přesvědčen, že i nositelé idejí – tedy lidé kolem něho – mají být jednoznačně přijímáni nebo odmítáni výhradně podle souhlasu nebo nesouhlasu s touto autoritou.

Sekty a mentální kontrola

Jaké jsou aplikace těchto obecných tezí v oblasti náboženské psychologie u příslušníků nových náboženských hnutí a sekt? J. M. Bocheňski definuje sekty jako takové náboženské (případně paranáboženské) skupiny, které se vyznačují tím, že jejich příslušníci považují vůdce sekty za všeobecnou a bezpodmínečnou autoritu znalce i šéfa (tedy autoritu epistémickou i deontickou)

Všimněme si, že tato definice zcela odezírá od kategorizace hláсанých doktrín, od hodnocení jejich pravdivosti a konzistentnosti. Ve skutečnosti pouze reflektuje psychologické mechanismy autoritativních myslí, o nichž jsme hovořili výše, a povznáší je na vyšší rovinu meziindividuální interakce. V této definici jde výhradně o sociálně psychologické vymezení: sekty jsou vysoce autoritativní a totalitně fungující skupiny, v nichž platí bezvýhradné přesvědčení, že výroky vůdců jsou jistým druhem božského zjevení a jsou tudíž absolutně zavazující jak pro oblast poznávání tak konání.

V prostředí sekt je svoboda volby tím prvním, co člověk ztrácí. Důvod je v podstatě prostý: příslušník sekty nejedná sám ze sebe. Přijímá novou strukturu kultovní identity, jeho Já se rozpouští v Já nejvyšší autority, doktrína hláсанá touto autoritou se stává jedinou smysluplnou a ovládající mapou reality.

Historie dokazuje, že každá sektářská skupina vznáší v určitém období své existence nárok neomezené moci: „Prorok (tedy nejvyšší představitel mormonů) je jediný člověk, který mluví v jakékoliv záležitosti za Hospodina“, píše sám o sobě Ezra Taft Benson, současný nejvyšší představitel mormonů. „Věrný a rozvázný otrok (zastupovaný vedoucím sborem svědků Jehovových) je nanejvýš přílehně zván Božím sdělovacím prostředkem“, píše zase sami o sobě z Biblické a traktátní společnosti Strážná věž. Šrí Matadží Nirmala Deví se označuje za bohyni, David Koresh za Beránka Božího, Sun Myung Moon za Mesiáše a Jim Jones za Božího dědice na zemi. Je samozřejmé, že tyto autoritářské (chcete-li „sadistické“) tendence v sektářských komunitách jsou obvykle málo vědomé a vysoce racionalizované, a tak se často skrývají za reakcemi vytvářejícími dojem velké laskavosti a hlubokého zájmu o druhé. Někeré nejčastější racionalizace jsou například: „Ovládám tě, protože vím, co je pro tebe nejlepší.“ Nebo „...Bůh je tak obdivuhodný a jedinečný, že má právo očekávat, aby se lidé stali na něm (resp. na mně jako jeho vyslanci) závislými“, případně „Bůh už toho pro tebe udělal tolik, že má právo žádat od tebe absolutní poslušnost“.

Nárok absolutní moci ve všech oblastech života je skutečně tím, co dělá sektu sektou. Ale teprve to, jak skupina získává nové členy a co se s nimi děje během jejich členství, určuje, zda skupina praktikuje metody mentální kontroly, respektive mentálního programování. To si nyní podrobně rozebereme.

HYPNÓZA: Hypnóza je definována jako uměle navoděný stav změněného vědomí, kdy je přerváno spojení mezi vědomím a jástvím a vědomí samo je při tom zúženo.

Dějiny hypnózy jsou velmi staré. Vědy popisují autohypnotické stavy a v Indii i Tibetu je dodnes umění autohypnotických stavů na vysokém stupni. Lze snadno rozpoznat, že i v našich podmínkách není často to, co je v mnohých sektách zváno „meditací“, ničím jiným než procesem, kterým je člen komunity uváděn do hypnotického transu, který umožňuje přijímat sugesce, jež ho činí mnohem otevřenějším k následné indoktrinaci. Vedle skupin s východním hinduisticko-buddhistickým pozadím (Transcendentální meditace, Eckankar apod.) užívají podobných metod i kulty prohlašující se za „psychoterapeutické“, a to v rámci různých forem skupinových nebo individuálních sezení.

V našich podmínkách by to byla především dianetika-scientologie, která je vysoce podezřelá ze zneužívání těchto praktik, a to bez ohledu na skutečnost, že explicitě scientologové hypnózu jako psychoerapeutickou metodu odmítají. Popisy scientologických auditingů, kterým se podrobili vybraní jedinci (především novináři), však líčí metody uvádění do hypnotických stavů myslí s vysokou sugestivitou:

„Vzpomeňte si, kdy jste naposled ve svém životě cítil strach, vztek, ztrátu ... Prožijte tuto situaci znovu ... Vyprávějte ji. V přítomném čase. Kde jste, co děláte ... A teď ještě jednou ... Prožijte to od začátku, znovu ... a znovu ... Vraťte se do přítomnosti. Pomalu otevřete oči. Jsem tu?“

Pro toho, kdo se věnuje profesionálně hypnóze, případně kdo jen prožil několik hypnotických transů, není třeba dalších komentářů. Signifikantní je jistě i to, že scientologové sami nenazývají tyto stavy myslí „vzpomínáním“, ale „navracením“.

Do podobných stavů změněného vědomí jsou však někdy lidé uváděni i při masových extatických shromážděních letničních skupin a chápu své kolegy psychiatry, kteří v této souvislosti považují za velmi suspektní fenomén „padání pod mocí Ducha“, který je při těchto shromážděních masově navozován. Osobně jsem měl možnost sledovat případ dvou dívek z církevní zdravotní školy v Praze, které po návštěvě evangelizačního shromáždění Vody života (jde o skupinu značně radikálního zaměření vázající se na letniční proud Ulfa Ekmana ve švédské Upsale) upadly do dlouhodobého hypnotického transu a s touto diagnózou byly přijaty k hospitalizaci na dětské oddělení Psychiatrické léčebny Bohnice. Symptomy popisované oběma dívkami působily

poněkud bizarně: nemohly spát, nemohly se na nic soustředit, neustále omdlávaly. Potíže zmizely až po několika měsících, a to nikoliv psychiatrickým zákrokem, ale – a říkám to jako krásnou perličku – udělením svátosti nemocných katolickým knězem.

Mimochodem, být v transu je obvyčejně příjemným zážitkem, značně uvolňující zkušeností, takže lidé si obvyčejně přejí být uváděni do těchto stavů tak často, jak jen to je možné. Nezávisle od toho je ovšem jisté, že tyto stavy radikálně snižují schopnosti kritického hodnocení skutečností a umožňují zanášet do lidské psychiky názory, prožitky a rozhodnutí, která jsou v podstatě cizí, i když je člověk v dané chvíli prožívá jako své vlastní.

Někdy bývám v souvislosti s hypnózou dotazován na vliv Velké mantry Haré Krišna, respektive jejího mnohonásobného opakování. Jak známo, řadoví členové hnutí Haré Krišna mají za úkol opakovat Velkou mantru minimálně 1728 krát denně, ale jsou tací, kteří se mnoho měsíců a let udržují na pěti tisících opakováních denně. Že toto zahlcení psychiky jedince do nekonečna opakovanými algoritmy myšlení zanechává jasnou destruktivní stopu (konkrétně nemožnost koncentrace, spánku a duševní aktivity vůbec ještě několik měsíců i let po opuštění organizace), to se zdá bý empiricky dokázáno. Že při této činnosti dochází ke stavům změněného vědomí, je ovšem také zřejmé. Vždyť konec konců sami příslušníci hnutí Haré Krišna označují samádhi, tedy nejvyšší stupeň změněného vědomí navozeného mimo jiné vytrvalým a mnohonásobným recitováním mantry, za „duchovní trans“. Že se jedná o trans hypnotický, v němž opakování mantry působí jako činitel uvádějící hypnózu a udržující ji dlouhodobě na daném stupni, se zdá být jisté.

PSEUDOMYŠLENÍ: Identifikovat pseudomyšlení od pravého myšlení není vždy jednoduché. Milton Rokeach ve své knize *The Open and Closed Mind* identifikoval tři indikační znaky pseudomyšlení: dvojí myšlení (čímž myslí toleranci kontradiktorních soudů případně nerelevantí uvnitř jednoho systému přesvědčení), dále neochvějnost výroků autority jak v oblasti epistemické, tak i deontické, a konečně neodůvodnitelné proměny evidencí.

Termín „dvojí myšlení“ je vzat z Orwellova románu 1984. Milton Rokeach ho ilustruje takto: „V každodenním životě se setkáváme s mnohými příklady dvojího myšlení; odmítáme násilí, ale současně věříme v jeho ospravedlnitelnost za určitých podmínek; máme důvěru v úsudek prostého člověka, ale současně věříme v ohlupovatelnost mas; jsme pro demokracii pro všechny, ale současně obhajujeme vládu intelektuální elity; věříme ve svobodu pro všechny, ale současně věříme, že jisté skupiny by měly bý omezovány; hlásáme, že věda nečiní absolutních soudů, ale současně rozeznáváme dobré vědecké teorie od špatných teorií, dobrý experiment od špatného experimentu. Takovéto výrazy jasně kontradiktorních tvrzení je třeba brát jako jeden z indikátorů izolace uvnitř systému přesvědčení“.

Jen letmo se zmíním o několika ilustrativních příkladech „dvojího myšlení“ u sekt, konkrétně u svědků Jehovových.

Svědkové Jehovovi například hlásají, že celibát kněží v římskokatolické církvi je odsouzeníhodný, neboť jde o reliktní kněžských praktik pohanských kultů starověkého Egypta a Babylonie. Současně však do nitra vlastní organizace hlásají, že si vysoce cení těch svědků Jehovových, kteří se (s odvoláním na 7. kapitolu 1. listu Pavla ke Korint'ánům) věnovat službě Jehovovi. Jak vidno, podstatný pro postoj svědků Jehovových k celibátu není celibát jako takový, ale pouze to, zda jde o celibát kněží katolické církve (tam je totiž odsouzeníhodné úplně všechno), nebo o celibát svědků Jehovových (kde je vše naprosto chvályhodné).

Jiný příklad. Svědkové Jehovovi věří, že Jehova Bůh ochránil své slovo Bibli před *jakýmikoliv* změnami textu. Současně ale hlásají, že Boží jméno „Jehova“, které se v Novém Zákoně nevyskytuje ani jednou, se prý v textu, jak vyšel z per svatopisců, nacházelo a teprve během vývoje bylo odtud svévolně odstraněno. Jak vidno, bez problémů a jedněmi ústy se nepřipouštějí žádné změny biblického textu a současně se tyto změny hlásají, aniž by to řadové členy jakýmkoliv způsobem znepokojovalo.

Třetí příklad. Svědkové Jehovovi, pokud jsou konfrontováni s určitými omyly a změnami svého učení, prohlašují, že si jsou vědomi faktu, že nejsou neomylní, že jejich spisy nejsou inspirované, že mohou obsahovat chyby a čas od času chyby skutečně obsahují. Přesto ale týmiž ústy hlásají, že obsah těchto spisů je duchovým pokrmem přímo od Boha, musí být striktně dodržován, všichni mu musí bezpodmínečně věřit a všichni se jím musí bezpodmínečně řídit. Kdo tak neučiní, tomu hrozí sankce a případné vyloučení z organizace.

Konečně příkladem nerelevancí v učení svědků Jehovových by mohlo sloužit učení, podle něhož „falešní“ proroci (a svědkové Jehovovi mají ve své anamněze falešných proroců značné množství) se rozpoznají nikoliv podle toho, že hlásají falešná proroctví, ale podle toho, že žijí nemravným životem. Mravnost je tedy prohlášena za kritérium pravosti nebo falešnosti osob prohlašujících se za proroky. Že to je nejen logicky, ale vzhledem k 18. kapitole Deuteronomia i biblicky zcela nerelevantní argumentace, je zcela zřejmé.

Konformnost s autoritou, která je argumentačně neotřesitelná, je druhou indikační známkou pseudomyšlení. Závislost na této autoritě je tak silná, že řadoví členové sekt budou učení vůdců hájit vždy ze všech sil. I kdyby byli zahrnutí do zcela zřejmých logických rozporů, budou předpokládat, že nějaké řešení existuje.

Vzdělání mormoni na jedné straně např. velmi dobře vědí, že předloha knihy „Abraham“ z posvátného spisu mormonů *Perla vzácné ceny* je pohřebním papýrem s instrukcemi pro balzamovače mrtvol. Přesto vždy znovu a znovu obhajují fakt, že mormoni až dodnes tisknou do všech výtisků *Perty*

vezácné ceny faksimile hieroglyfů, o nichž zakladatel mormonů Joseph Smith říká, že tvořily předlohu knihy „Abraham“, a podle něj popisují události Abrahamova života v Egyptě. Dokreslující v této souvislosti je též skutečnost, že druhá posvátná kniha mormonů, kniha *Mormon*, se v dnešních vydáních odlišuje téměř ve 4000 případech od původního textu, který prý Bůh zázračně – písmeno po písmenu – před 160 lety zjevil proroku Josephu Smithovi.

Pro nezaujatého pozorovatele je neuvěřitelné, kolik kontradikcí a logických nedůsledností, které zpochybňují faktickou věrohodnost mormonismu jako takového, dokáží mormoni vcelku bez problémů zahrnout do svého systému přesvědčení. Přesto, anebo právě proto, s autoritou, kterou u řadových členů mají jejich posvátné spisy a prorok Joseph Smith, to neotře-se ani v nejmenším. Pokud nepřijmeme tezi o faktické iracionální povaze algoritmů mentální kontroly a faktickém vyřazení kontrolních systémů jáství a jejich nahrazením „programem“ poskytovaným informačním virem, stojí-me před vědecky nepochopitelnou záhadou.

Názorným příkladem nám může sloužit i třetí znak pseudomyšlení – proměny evidencí. Je ověřenou skutečností, že člověk se ztotožňuje pouze s těmi tvrzeními, která zapadají do jeho celkového vidění světa, která prostě neprotiřečí evidencím, jež přijímá za své. Evidence tvoří hluboce uložený relativně stabilní a svým způsobem archetypální systém obecných přesvědčení, z něhož všechny vyšší systémy přesvědčení organicky vyrůstají. Empiricky víme, že i proměna evidencí – a tváří v tvář faktům jde o proměnu leckdy zcela zásadní – je z dlouhodobého hlediska možná, byť jde většinou o proces značně bolestný a namáhavý. Pokud je však proměna evidencí charakterizována nejen rychlostí a snadností, s níž k ní dochází, ale i tím, že stojí výhradně na informacích zprostředkovaných nějakou přesně definovanou autoritou, jde téměř vždy o případ mentální kontroly a psychického programování.

Podívejme se např. na jednu zajímavost v učení hnutí Haré Krišna.

Členové hnutí Haré Krišna jsou přesvědčeni, že člověk-kosmonaut nikdy nepřistál na povrchu Měsíce, že doklady o tom jsou pouhou kamufláží a lidé, kteří tomu věří, jsou obětmi masového vymývání mozků světovými sdělovacími prostředky. Charakteristická je jejich argumentace: Vědecká písmá hovoří, že Měsíc je od Země vzdálen ještě asi o 1 milion kilometrů dál než Slunce. Když uvážíme, že vzdálenost Země od Slunce je 150 milionů kilometrů, pak by Apollo 11, které vzdálenost Země – Měsíc urazilo za 91 hodin, muselo letět rychlostí převyšující milion kilometrů v hodině, což je „očividně nemožný výkon i z hlediska vědeckých kalkulací“.

Nyní uvažme, že takovýto „důkaz“ představuje v očích příznivců hnutí Haré Krišna nejen relevantní myšlenkový pochod, ale je navíc nadán takovým stupněm přesvědčivosti, že řadoví členové ho považují za nevýratnou pravdu a své stávající evidence o přítomnosti člověka na Měsíci na jeho základě

odvrhují jako klam a katastrofální omyl. Připouštím, že to je do značné míry způsobeno i tím, že tato manipulace v podstatě sektáři lichotí, neboť apeluje na jeho pocit nadřazenosti a přesvědčuje ho, že je jedním z mála lidí, kteří nepodlehli masovému vymývání mozku a získali pravé poznání problému. Na věci samé to však nemění vůbec nic.

PSEUDOCIT: Obecným znakem sekt je skutečnost, že v oblasti prožitkové a emoční kladou velký důraz na indukci a programování polárních emocí strachu a lásky: Lásky k organizaci a strachu ze světa ležícího mimo ni. V postojích příslušníků sekt lze tyto emoce vždy relativně snadno vystopovat. Jak zřejmo, obě tyto polární emoce ve svém vlivu na psychiku jedince působí agonisticky, a protože jde o intenzivní emoce, neudivuje, že jejich silou se většina mladých lidí dostává do absolutní podřízenosti vůči vedení ve velice krátkém čase.

Většinou se začíná „láskou“. Je obecně známou zkušeností všech nových členů destruktivních kultů, že prvních několik týdnů a měsíců prožívají jako jakési „medové týdny“. Cítí se být zahrnováni přátelstvím, pozorností a empatií stávajících členů do té míry, že sami sebe spontánně zažívají jako právoplatné členy skupiny. Žijí jakoby v jiném světě, cítí se šťastnější než kdykoliv předtím, jejich charakteristickým znakem je smích. Tuto situaci s odstupem často popisují jako srovnatelnou se stavem prvního bláznivého zamilování.

Méně známo je to, že mnohé sekty, aby vytvořily dokonalý image sebe sama, si platí profesionální odborníky a vynakládají obrovské sumy na svoji vnější propagaci. Štěstí, čistota a upřímnost řadových členů, s nimiž se nováček setkává a které na něho působí daleko přesvědčivěji než všechny doktríny, jsou pak – jakožto vysoce ceněné vzorce chování – do značné míry pouhými „naučenými“ vnějšími projevy. Subjektivní ztotožnění s těmito vzorci chování (jež se většinou zahrnují pod obecný termín „love-bombing“, bombardování láskou) je však vysoce intenzivní a leckdy nabývá charakteristik typického pseudocitu.

V Církvi sjednocení (Moonova sekta) například existuje převažující počet chlapců a dívek, kteří jsou vědomě přesvědčeni, že chtějí uzavřít manželství s určitou osobou, protože se právě ocitli v situaci, kdy jim byl jejich životní partner vedením sekty centrálně přidělen, a jim se zdá, že tato okolnost blokuje jakýkoliv únik. Po všechny měsíce před manželstvím jsou přesvědčeni, že se ženit (či vdávat) podle rozhodnutí vůdce Moona skutečně chtějí a že svého životního partnera chtějí i opravdově milovat. Prvním, většinou však opožděným náznakem toho, že tomu tak není, je fakt občasných záchvěvů paniky spojených s puzením utéci. Jsou-li však „duchovně“ vyspělí, trvá tento pocit maximálně několik minut, a oni na otázku, zda mají úmysl uzavřít celoživotní sňatek s tímto konkrétním partnerem, jenž jim byl určen reverendem Moonem, s neotřesitelným přesvědčením odpoví, že ano.

Jistě jako neméně ilustrativní příklad programování citů by mohly sloužit i případy všeobjímavě „milujících“ dívek z Rodiny lásky. Tato organizace sama přiznává, že ještě v nedávné minulosti vedla své členky k sakrální prostituci jakožto metodě nábory nových členů. Příslušnice této sekty přijaly přesvědčení, že milují všechny lidi nekonečnou Boží láskou a že v manifestaci této lásky sexuálním způsobem podávají důkaz lásky Boží k lidské bytosti. Tyto ženy všeobecně zažívaly takový přístup ke „svědectví pro Krista“ jako velice pokorný, čestný a otevřený, jako překonání sebe sama hraničící leckdy až s mučednictvím.

Tyto ženy netrpěly duševními chorobami ani nebyly pod hypnotickým působením. Byly vlastně zcela normální a jen zcela normálně zažívaly úzkost a potřebu souhlasu svého okolí. Samozřejmě si vůbec nebyly vědomy toho, že by jejich láska nebyla „jejich“, protože tak byly zvyklé pociťovat to, co se od nich očekávalo. Neměly nikoho jiného než „rodinu“, Rodinu lásky, a vše co stálo mimo toto společenství, bylo v jejich očích od Dávla a naplňovalo je strachem a úzkostí.

PSEUDOVŮLE: Uvážíme-li zásadní závislost našich volných rozhodnutí na informacích, jež jsou nám zprostředkovány z nevědomé i vědomé roviny naší psychiky, lze jistě snadno dovodit, že ruku v ruce s programováním lidského myšlení a citů dochází i k „programování“ svobodných lidských rozhodnutí a z nich vycházejících jednání.

Svobodným není jistě takové jednání, které by nemělo žádný určující důvod a bylo by absolutně indeterminované, ale je to takové jednání, jehož určujícím důvodem je jedinec sám. V prostředí sekt je však právě tato podmínka svobodného fungování vůle popřena, neboť důvodem volných rozhodnutí zde není jedinec sám, ale „program“, který byl do něj vložen informačním virem. Právě tento program operuje účinnými prostředky emočního nátlaku, které jsou představovány nejen láskou, ale i strachem. A je jistě všeobecně známou zkušeností, že svoboda našich rozhodnutí je zcela zásadně a tragicky limitována těmito uvedenými emocemi.

Krátce řečeno, každá skupina má vedle svého Boha i svého d'ávla, a když vůdcové některých sekt prohlašují, že jejich členové mají možnost volby kdykoliv z jejich skupiny odejít, není to jednoduše pravda. Ano, dveře jsou otevřeny, ale ve skutečnosti členové nemají možnost volby jimi odejít, protože jsou ochromeni strachem ze světa, který se za těmito dveřmi nachází. Mají pocit, že ve skupině jsou skutečně šťastni a že kdyby odešli z tohoto „ostrova spásy“, zemřeli by hroznými nemocemi, způsobili by katastrofy planetárních rozměrů, zahynuli by v tragických neštěstích. Mají pocit, že by odejít nikdy nechtěli, neboť právě tato jejich skupina jim pomohla uniknout z ohrožení světa a pocitu osamění a bezmocnosti.

Většina lidí si představuje, že naprogramovaný člověk je bytostí skelného pohledu a křečovitých pohybů, utlumené mimiky a fyzické pasivity. Horlivá

aktivita, jistě jeden z výrazných atributů sekt, je často mylně považována za důkaz činnosti determinované naším Já. Není tomu tak. Aktivita člověka ve stavu mentálního naprogramování není o nic více spontánní než aktivita herce či hypnotizované osoby. Když jsou hlavní role rozděleny, může už každý herec hrát svoji roli s elánem a přitom s ohledem na text, ba může v určitých detailech i improvizovat. Přesto však hraje jen roli, která mu byla přidělena.

Když Jim Jones vydal svým následovníkům pokyn k hromadné sebevraždě a nechal mezi nimi kolovat číši jedu, z níž postupně všichni upjeli, poslechli ho. Milenci umírali sobě v náručí, rodiče objímali své malé děti, jimž dávali předem napít dutými brčky. Jeden mrtvý stihl ještě napsat lístek, který byl později nalezen mezi jeho prsty a který dokonale ilustruje jeho duševní rozpoložení:

„Tatínku (míněn Jim Jones), nevidím žádné cesty, která by z toho vedla ven ... Souhlasím s tvým rozhodnutím ... Pouze se bojím, že bez tebe to svět s tím komunismem nemůže dokázat. Co se mě týče, jsem už víc než unaven tou ubohou nemilosrdnou planetou a peklem, které připravuje pro tolik krásných lidí. Děkuji ti za jediný skutečný život, který jsem kdy poznal“.

Psychiatrická léčebna Bohnice
Ústavní 91
182 00 Praha

PROKOP REMEŠ